

K otázkám koncepce sociologie mládeže

Jeden známý sociolog z Německé spolkové republiky vyslovil při návštěvě Československa podiv, že máme skoro sto pracovišť zabývajících se sociologií mládeže, a požádal mne, abych mu řekla alespoň hlavní školy či koncepce, z kterých naši sociologové vycházejí. Byla to trapná rozmluva, termín „škola“ či „vlastní koncepce“ byl příliš dlouho zatracován, než aby se u nás někdo otevřeně k nějaké škole hlásil, a tak jsem mu vysvětlila základní principy marxistické sociologie, v nichž on neshledal žádnou specifičnost. Pro mne byla tato rozmluva podnětem k napsání tohoto dopisu.

Já osobně jsem proti vyslovování globálních soudů a zvláště odsudků a zásadně se přimlouvám napřed za strukturovanou analýzu naší mládeže, avšak přesto se domnívám, že sociologie mládeže se u nás dostala do stadia, kdy by bylo vhodné alespoň dočasně uzavřít dosažený stav sbírání materiálu a pokusit se o syntézu a o vytyčení hlavních okruhů, na něž je třeba se zaměřit a dostat se tak ze stadia popisu do stadia tvoření teorií alespoň „středního dosahu“. Toto shrnutí potřebujeme jak po stránce pouhé evidence, tak po stránce kvalitativní, abychom měli určité zázemí, přehled, z něhož bychom vycházeli při formulování dalších hypotéz. Jinak se totiž stále pohybujeme na jednom místě, přešlapujeme a zjišťujeme jen v určitém posuvu stále totéž. Je pochopitelné, že po létech voluntarismu se každý drží empirických údajů, které jsou často krycí bariérou pro vyslovení myšlenky.

Pojem „škola“ posud mnohým zavání heréz a tak — třebaže jsme názorově různí — všichni stále používáme jen jedno zaklínadlo. Současné však empirické šetření bez teoretické analýzy a patřičného zobecnění ztrácí na ceně a stávají se pouze materiálem pro budoucí historiografy. Zároveň je plýtváním silami a zbytečností, když v každém výzkumu věnujeme několik otázek tomu, abychom mohli dokázat, že třeba ČSM skutečně nemá význam a význam odpovídající společenské funkci, která je mu přisuzována, či jiné banality. Připomíná to někdy známou definici sociologie jako vědy, která vědeckými metodami dokazuje, že lidé nosí deštníky více, když prší, než když svítí slunce.

Přestože jsem si vědoma, že každá koncepce, s níž kdokoliv dnes přijde, bude kritizována, považuji za vhodné a dokonce za vrcholně nutné to zkusit a jsem ochotna nechat si spílat. Jak je obecně známo, střetávání různých názorů a koncepcí vede k jejich vzájemnému neutralizování, lidé si

zvyknou na fakt, že o všem je možné diskutovat, porovnávají svůj názor s názorem druhého, a tak se podobná diskuse nakonec může stát katalyzátorem, na jaký již dlouho čekáme.

Vezměme jen současné západní hlavní teorie o vztahu mládeže a společnosti a teorie vysvětlující různé krizové projevy u mladých lidí. Vedle těch několika škol, které redukují celou problematiku mládeže jen na krizi dospívání, naprostá většina vychází z rozboru moderní či tzv. industriální společnosti, tedy z objektivně změněné situace, v níž se mládež nachází. Avšak přesto se od sebe jednotlivá pojetí liší. Některými jsou za hlavní příčiny považovány změny v postavení a významu rodiny, diskontinuita rodiny a společnosti, rozbor partikulárních a univerzalistických vztahů ve společnosti, akcelerace dospívání a současně ekonomická nesamostatnost a nemožnost dosažení statusu dospělého, alienace, rozpornost hlavních sfér, v nichž probíhá socializace, vyhranění subkultury atd. S krátkozrakou pořofoulostí pozorujeme, jak mládež na Západě neguje i velmi pozitivní stránky tamější civilizace a odmítáme Tenbruckovy teze o konvergenci mládeže Západu a Východu, patrně z obavy, že přiznáním této konvergence se u nás budou podobné jevy projevovat více. A tak prohlásíme, že z hlediska marxistické sociologie mládeže jsou tyto teze nepřijatelné a aniž vymezíme skutečné specifikum marxistické sociologie mládeže, začínáme s „vlastním“ rozbořem, a „vlastními“ metodami konstatujeme přibližně totéž, co na Západě. Vycházíme z apriorního předpokladu, že jsme něco jiného a že i naše mládež je jiná a na tom trváme, i když fakta tomu neodpovídají. Bezesporně jsme něco jiného, ale bylo by vhodné si ujasnit, v čem se naše skutečnost a naše marxistická sociologie mládeže (existuje-li) liší od tzv. buržoazní či západní sociologie mládeže. Jsme-li či nejsme průmyslovou společností, a jestliže nejsme, ale chceme-li jí být, pak musíme počítat s tím, že s normalizací poměrů budou se také normalizovat obtíže s mládeží a obvyklý, na Západě již konstatovaný model vztahu mládež-společnost bude plně platit i u nás.

Při analýze mládeže je zcela nevyhovující uplatňovat dnes třídní přístup. Vedle strukturálních odlišností vystupují do popředí především biologické, věkové a psychické znaky dospívání, a ty jsou při sociologické analýze mládeže, ať marxistické či nemarxistické, velmi významné. Naši skutečnosti je socialismus (na jehož bližších přívrastcích momentálně nezáleží), a tak tradiční vlastnosti

psychiky mládeže u nás dostaly nechtě charakter odporu proti socialismu a jsou z obou stran ideologicky interpretovány. Ze zcela běžné a samozřejmé skutečnosti, že značná část mládeže neguje naše společenské zřízení, se dělá politikum u nás i za hranicemi. Možnost této ideologií zkreslené interpretace jsme zčásti zavinili sami zdůrazňováním své výlučnosti a z vědeckého primitivismu vyplývající troulalosti svého přesvědčení, že můžeme změnou hospodářských podmínek změnit i prenatální vývoj, a když ne ten, tak alespoň takové konstanty, jaké představuje lidská psychika. Proto je třeba, abychom *především my sami zase odideologizovali* svůj vlastní přístup k mládeži a tak vytvořili prostor pro skutečné vědeckou analýzu. Normalizace musí začít především od terminu „marxistická“ sociologie mládeže, který rádi používáme a blíže nevymejujeme. Přesto jej však postulujeme, abychom se apriorně odlišili. Podíváme-li se blíže na tento termín, zjistíme, že tzv. marxistická sociologie mládeže se hlásí k dosti běžným a samozřejmým heuristickým postupům, z nichž není nutné (ba ani možné) dělat centrální body programu. Osobně se domnívám, že například socializace mládeže probíhá u nás stejným způsobem jako socializace v kapitalistických státech, a že domněnka, že můžeme odstranit a vyřešit problémy s ní spojené, je pouze další iluzí, již tipíme. A kdyby to i slo, bylo by vhodné tuto cestu dokonale bez tření upravit? Vždyť i nám, jako každé fungující společnosti, nejde o nic jiného než o zachování statu quo.

Podle mého názoru můžeme dělat pouze jediné, a sice sledovat míru rozdílu v postojích a názorech mládeže u nás a na Západě, sledovat, v čem jsou výkyvy a posuny — ale obecné teorie budou asi platné pro obě části poměrně nedávno rozdvojené civilizace. A nebudou-li, tak nejlépe poznáme, zda a v čem se lišíme. Psychika je relativně konstantní a uznáme-li, že pro pochopení a vysvětlení mladého člověka je rozhodující právě tato sféra, pak musíme uznat, že není zásadní odlišnosti mezi mládeží naší a mládeží ve státech kapitalistických. Velké pozitivní změny, k nimž došlo v naší společnosti, se stávají pro naši mládež ihned samozřejmostí a jsou pro ni stejně kritizovatelné, jako jakákoliv jiná skutečnost. V letech společenských převratů došlo u nás k posunu kritérií a ke změně hodnot, ale s normalizací a stabilizací poměrů tato porevoluční odlišnost postupně mizí a my můžeme pouze sledovat *specifikum naší varianty obecných problémů*. Avšak které z těchto rysů jsou podmíněny výlučně naší skutečností, a které jsou obecné? I u nás dochází „k odtvořivění“ práce, k přesunu osobního uspokojení do oblasti volného času, i u nás chce mládež stát mimo společnost a déle setrvávat v postavení mimo hru, i u nás má pocit, že není pochopena, že nemá prostor kladně a významně se manifestovat v naší společnosti.

Prostudovala jsem v poslední době celou řadu výsledků našich současných empirických šetření a došla jsem k řadě závěrů, či

lépe jen hypotéz, které zde záměrně formuluji ostřeji a vyhraněněji. Bezesporně se lišíme, a liší se i naše mládež od Západu i Východu. Především nejsme ještě průmyslovou společností a socialistickou — bereme-li za kritérium teorii — také ne. Navíc náš specifický historický vývoj znásobil některé rozdíly. Například sociálně adaptační význam rodiny byl u nás ještě více snížen změnou sociálního statusu dvou třetin našeho obyvatelstva po roce 1948, masovým odchodem žen do zaměstnání a výrazným posunem postavení muže a ženy v rodině. Vedle obecných tendencí ovlivňujících význam rodiny v univerzalistické společnosti byly tyto tendence u nás znásobeny ještě zrušením soukromého vlastnictví jako faktoru upevňujícího vztah rodičů a dětí a rodinnou tradici v povolání. V důsledku reorganizací, nuceného měnění zaměstnání i přesídlení byly narušeny nejen vazby na rodinu, ale i na pracoviště, kraj bydliště a tedy i domov. Současně ze všech socialistických států jsme byli strukturou hospodářství i stupněm kultury i demokracie nejbližší západoevropskému pojetí, a proto socialistická revoluce narušila u nás soukromé i společenské tradice více než v ostatních zemích, kde došlo k převratu. Vertikální členění a diskontinuita generací, kníž dnes v průmyslových společnostech dochází, byla u nás vedle politických aspektů ještě znásobena dočasným vyškrcnutím určitých kulturních hodnot (našich i světových) z veřejného života a tím i z možnosti ovlivňování a vytváření pochoopení a společného kulturního zázemí, a současně byla provázána periodickou frustrací společenských hodnot a ideálů. Mládež si proto vytvořila celou řadu náhradních potřeb a hodnot, tak neočekávaných, že je starší generace pravděpodobně není ani schopna evidovat. Metodické obtíže jejich zjišťování jsou u nás o to větší, že naši sociologové ihned přešli do stadia empirické sociologie a začali pro sebe naprosto neznámou skutečnost redukovat a poznávat především pomocí kvantifikovatelných faktorů. Nově vytvářený systém potřeb a hodnotových vzorů není ani tak charakterizován úmyslnou protikladností vůči hodnotovému systému rodičů (domnívám se, že míra odporu a také potřeba odlišit se je mezi naší mládeží menší než na Západě), jako spíše *totálním nezájmem o starší generaci*. U nás totiž, kromě v oblasti politické, nebylo co výrazně negovat, neboť nové hodnoty v myšlení rodičů se ještě natolik nestabilizovaly, aby mohly mladé lidi provokovat. Distance tedy nepramení ani tak z kvantitativní odlišnosti, jako spíše z nezájmu a izolovanosti. Tato izolovanost je nejen intergenerační, ale existuje i mezi jednotlivými sociálně ekonomickými skupinami mládeže, nemá třídní pozadí, není dána sociálním původem, ale byla vyvolána rozbitím všech bývalých forem komunikace mládeže různých vrstev mezi sebou a jejich náslilným, přísně funkčním rozdělením do zájmových organizací podle školy či pracoviště. Po rozrušení dřívějších forem sdružování mládeže třeba na půdě Sokola, skautingu,